

Zárójelentés

A program célja: a Székelyföldön élő magyarok, mint regionális csoport, identitásépítésének feltárjuk a történelmi gyökereit, felvázoljuk a társadalom- és kultúratudományi kiterjedését, jelenlegi mintázatait.

Az elért számszerűsíthető eredmények: 71 már nyilvános publikáció 12 kézirat.¹

7 monográfia²

5 tanulmánykötet³

37 tanulmány

4 idegennyelvű tanulmány⁴

1 idegen nyelvű kötet⁵

5 forráskiadás, válogatott írások⁶

3 digitális szövegtár⁷

4 PhD dolgozat⁸

4 kéziratanyag rendezés, katalógus⁹

6 bibliográfia, repertórium, interjúkatalógus¹⁰

2 sajtószemle gyűjtemény (kereshető)¹¹

1 újságírói életrajz gyűjtemény

A monográfiák, tanulmánykötetek és a tanulmányok tematikája a következő **tématerületek**hez kapcsolódik:

- helyi községi, megyei gazdálkodás, a közterhek változása a 19-20. század fordulóján (Nagy Botond, Oláh Sándor),
- erdélyi és magyarországi roma népesség összetétele, népességfejlődése a 18-19. században (Nagy Pál)

¹ Valamennyi publikáció a felhőben elérhető, a közleményeknél megadtam az elérhetőségeket. A 2023-as még nem publikált anyagok együtt elérhetők: <https://file.tk.hu/s/bRYL6XmeWnyk97R>, az előző évek együtt: 2022: <https://file.tk.hu/s/BkRSXoxoQd2Zsig> 2021: <https://file.tk.hu/s/M5zBWPZRjoEqW2W> 2020: <https://file.tk.hu/s/bRYL6XmeWnyk97R>

² Gagy József, Falusi Norbert, Főcze János, K. Lengyel Zsolt, Nagy Botond, Nagy József, Patakfalvi Cziráj Ágnes munkái.

³ Magyarok Romániában 1918-2015; Hullóidő. Székely identitásépítés a 19-20. században [megjelenés alatt], Zahorán Csaba: Románia magyar szíve; Filep Tamás Gusztáv: Mindennek van azonbanja..." Művelődéstörténeti tanulmányok;

⁴ Ezek közül egy orosz, három pedig angol nyelvű. Kettő a székely autonómia és az impériumváltás körülményeivel (Bárdi Nándor, Egry Gábor, Zahorán Csaba), a továbbiak pedig a nyolcvanas évek informális társadalmi szerveződéseivel foglalkoznak (Kovács Eszter).

⁵ Dincolo de tranșee. Cum au trăit maghiarii din Transilvania Marele Război și Trianonul [Az árkon túl. Hogyan élte meg az erdélyi magyarság a Nagy Háborút és Trianont] c. könyv a Román Történeti Társaság éves szakmai díját érdemelte ki Bukarestben.

⁶ Az érintett életművek, források: Zathureczky család; Paál Árpád; Kacsó Sándor; Fábíán Ernő; Szenczei László, Ezekhez minden esetben bevezető tanulmány és jegyzetanyag készült.

⁷ Ezek a Székelyföld belső régióinak honismereti anyagát hozzák (Maros szék, Erdővidék és a Gyergyói medence vonatkozásában és az adatbank.ro-n használhatók.

⁸ Kovács Eszter, Orbán Zsolt, Nagy Pál, Sárándi Tamás doktori dolgozatai.

⁹ A projektben rendezett, digitalizált kéziratanyagok Bányai László politikus, Bányai János geológus, Jakabffy Elemér közíró, politikus, Kacsó Sándor író, politikus.

¹⁰ SzNM hírlaptárának repertórium; Népi Egység 1945-1948 repertórium; Nagy József veterán interjúgyűjtemény katalógusa; Daczó Katalin Hargita megyei közéleti személyiségek katalógusa; Erdélyi magyar történeti bibliográfia;

¹¹ Udvardy Frigyes Romániai magyarság történeti kronológiája 1990-2017 (sajtószemle gyűjtemény) ill. Boér Kriszta Határon túli magyar sajtószemle (1999-2018), Hungaricana közgyűjteményi portál, 2019. Mindkét esetben meghatározó a Székelyföldet érintő tartalom.

- az impériumváltás és a magyar önszerveződés az első világháború előttől (Falusi Norbert, K. Lengyel Zsolt),
- az erdélyi magyar baloldal a két világháború között (Főcze János),
- a székely regionális tudat intézményesülése a két világháború között (Demeter Lajos [helyi hírlapírók lexikona, a „működtetők” adatbázisa] Orbán Zsolt, Bárdi Nándor, Szőcsné Gazda Enikő, Hullóidő kötet),
- Székelyföld-i írók, a székely téma az erdélyi irodalomban (Filep Tamás Gusztáv)
- az 1940-1944 közti észak-erdélyi nemzetiségi kérdés, közellátás, közigazgatás (Nagy József, Sárándi Tamás)
- a Székelyföld társadalmi átalakítása az ötvenes-, hatvanas évektől, alulnézeti megközelítés (Gagy József, Oláh Sándor)
- Romániai magyarság társadalmi átalakulása 1989 után (Magyarok Romániában kötet)
- a székelyföldi regionális identitás átalakulása 1989 után (Gagy József, Márton János, Papp Z. Attila, Patakfalvi-Czirják Ágnes)

A kutatás tudományos eredményei:

A régiót nem a centrum-periféria viszonyból kiindulva vizsgálva, a helyi viszonyok alakulásában az országos folyamatok leképeződése helyett a családi hálózatok, a lokális közösségek és a regionális elitek viszonyrendszere a meghatározó. Pontosabban ezeknek az adaptációs képessége, ahogy válaszokat próbálnak a változásokra kidolgozni.

Az eddigi kutatások a 19-20. századi intézményes törekésekre, a revitalizációkra, a diszkontinuitásra (1876, 1918, 1940, 1944, 1962, 1989) koncentráltak, míg a mostani kutatásban az ezeket túlélő, áthidaló, a folyamatos újratervezést működtető társadalomszervezők szocializációját és ezeknek a közösségi habitusoknak az átörökösítésének a hátterét tárjuk fel. Azt, hogy a meglévő kompetenciákkal mit is tudnak kezdeni más-más hatalmi viszonyok között.

Egyre nyilvánvalóbb, hogy a regionális és a kisebbségi üvegházszerű, újra és újrakezdődő intézményi revitalizáció, amelynek a hatókörét az etnopolitikai rezsim behatárolja (1910-1914, 1924-1930, 1938-1940, 1940-1944, 1945-1947, 1955-1958, 1968-1973) lényegében a külső tényezők határozzák meg. Románia nemzetközi viszonyainak függvénye, hogy az etnopolitikai rezsim mennyiben a kisebbségi kérdés, a multikulturális másság megszüntetésére, hegemonikus ideológiai lefojtására törekszik vagy annak fenntartását, intézményesült önszerveződését engedi.

Az életút interjúkból és a közvéleménykutatás eredményeiből körvonalazódik egy regionális identitás szerkezet, amely a magyar nemzeti azonosságtudattal párhuzamosan működik. Alapvetően a makroközösséghez való tartozást ez az emlékezetkultúra és szimbólumrendszer burokolja.

+ A Székelyföld fejlesztéspolitikai központú, 19-20. századi kutatásaival szemben a megyei és községi gazdálkodás kutatása épp azt bizonyította, hogy a közteherviselésben milyen jelentősen terheltek voltak az érintett megyék. (Nagy Botond)

+ Az erdélyi roma népesség vizsgálatában fontos szerepe volt a társadalmi emelkedésnek és süllyedésnek adott lokális viszonyok között. (Nagy Pál)

+ A két világháború közti székelyföldi közművelődési mozgalmak a SZEFGH budapesti szocializációjához nyúlnak vissza és valójában a regionális hagyományok revitalizálói, tudatosítói

ezzel legitimálták társadalomszervező tevékenységüket. (Orbán Zsolt, Szőcsné Gazda Enikő, Bárdi Nándor)

+ Az un. székely irodalomban a népi hagyomány mellett jelen van egy erős polgárosodás igény, mintaközvetítés is. (Filep Tamás Gusztáv)

+ Az eddigi döntően emlékiratokra alapozó erdélyi magyar baloldal kutatásokon túllépve levéltári forrásokból készült el a MADOSZ történetét feltáró munka. (Főcze János)

+ Az ötvenes évek zárt falusi világának belső viszonyairól Oláh Sándornak ebben a kutatásban készült egyházi személyiség portréja mellett, a kulák családokat ért retorziók feldolgozása hozott új eredményeket. Szintén a társadalomtörténeti változásokat követi nyomon Gagy József „villanyos” kötete egy áramdíjbeszedővel folytatott 168 órányi beszélgetés révén.

Kutatási forrásbázisok létrehozása:

+ A koronavírus járvány alatt az Arcanum ADT tartalomfejlesztésével lényegében a határon túli közösségek és a Székelyföld kutatásokban a hírlapirodalom digitalizációja. Itt a munkánk nem csak az adott lapok kijelölése, hanem a beszerzés (BCU, SZNM, TT, MMM, OgyKv, PTI stb.), a digitalizálásra való előkészítés, a pótlások, az egész megszervezése ránk hárult. Ezzel egyrészt új léptékben lehet kutatni a kereshető pdf-ben a székelyföldi, erdélyi anyagot, másrészt része lett a nemzeti periodika korpusznak, tehát az általános keresésekbe ezen túl az erdélyi, székelyföldi tartalmak is jelen vannak épp úgy mint a trianoni Magyarország megyei, országos orgánumai.

A székelyföldi sajtóból 47, határon túlról összesen 230 regionális sajtótermék érhető el digitalizálva, amely az 1880-as évektől 2018-ig napilap léptékben kutathatóvá teszi a székelyföldi régiót. <https://kisebbségkutató.tk.hu/adatbázis/hataron-tuli-magyar-periodikak-digitalis-elérhetosege> Ennek folyományaként jött létre az ADT román hírlapi oldala (270 cím).

+ Az erdélyi magyar modern történeti alapkutatások leginkább az oral history kutatásokban maradtak el a Magyarországi viszonyoktól. Ezt próbáltuk pótolni egyrészt Molnár Gusztáv nyolcvanas években készült interjúgyűjteményének digitalizálásával és gépettetésével (68 óra). Ehhez társult a Gagy-Balla István hagyatékában talált 94 az 56'-os intézetben, további 40 a Teleki László Alapítványnak készült az ötvenes-hatvanas évek romániai politikai üldözötteivel készített interjúk. Ezeket a szintén dominánsan székelyföldi interjúkat gépettettük és Jakabffy Elemér Könyvtár Kortörténeti Gyűjteményébe helyeztük el.

Ezen túl a kutatás során egységes vezérfonal alapján készültek életút interjúk egy-egy helyi közösség 1970-es évektől kezdődő magyar önszerveződéseiben fontos szerepet játszó személyekkel. Eddig 72 interjút sikerült legépettetni ennek kb. fele olvasószerkesztett. Ezek szintén a JEA Kortörténeti Gyűjteményében lesznek a forrásgazdák engedélyével kutathatók. Kovács Eszter 19 interjút készített székelyföldi idegenvezetőkkel arról, hogy miként mutatják be a régiót és miként viszonyulnak ehhez az elsősorban Magyarországról érkező turisták. Ebből tartalomelemzéssel egy átfogó tanulmány készül. Szintén egységes szempontrendszer szerint kilenc interjút készített Horváth Alpár székelyföldi múzeumvezetőkkel az örökségesítő, közművelődési tevékenységükről, önképükről. Ehhez kapcsolódva elkészült Nagy József 400 tételes veterán interjú-gyűjteményének katalógusa és Daczó Katalin több mint 100 tételes közéleti interjú gyűjteményének a jegyzéke is.

+ A Covid járvány következtében a munkatervben egy évvel későbbre tolódott a székelyföldi kérdőíves önkép kutatásunk, amely 2022 decemberében lett lekérdezve. Vizsgálatunk célja a székelyföldi magyarság értékvilágának, sokféle önkép szerinti belső rétegzettségének és az

életminőségével való elégedettségének feltárása. Belülről, lokális szintről szeretnénk nem csak az önazonosság és kötődés elemeket megragadni, hanem a régió lakosainak helyzettudatáról (hogyan helyezik el magukat a világban) is pillanatfelvételt adni. 2022 májusára elkészült egy próbakérdőív, majd volt egy próbakérdés a Székelyföldön, ezt követően a kérdőív átdolgozására és rövidítésre került (90 percről 45-re). Ezt követte szeptember-októberben az 1500 fős reprezentatív minta elkészítése és november-december hónapban 62 kérdezőbiztossal a lekérdezés. A mintát 6 területi csoportra különítettük el és a népszámlálási adatok alapján (nem, életkor) szerint reprezentatív mintát alakítottunk ki: Csíkszék, Gyergyószék, Udvarhelyszék, Sepsiszek, Kézdi-Orbaiszek, Miklósvárszek és Marosszék. (Az előkészítésről, mintáról lásd: <https://file.tk.hu/s/LS9AybAirBNwsPg>) A kérdőív 6 blokból áll: identitás, előítélet, bizalom/értékek, nyelvismeret, társadalmi tőke, vallásosság/életminőség, jólét, egészség, globális kihívások/történeti ismeretek, tájékozódás/ médiahasználat/szociodemográfiai háttér (lásd: <https://file.tk.hu/s/AHFAP8gdQSm5Lmr>) Az eredmények és az első gyorsjelentés Márton Jánostól lásd: <https://file.tk.hu/s/432w57G98ELAFrT>

Az adatbázis feldolgozása folyamatban. Ezt a munkát Papp Z. Attila végzi és többeket szeretnénk bevonni ebbe, egy tanulmánykötetet tervezve a témában.

+ További alapkutatás volt a székelyföldi hírlapírói adatgyűjtemény összeállítása Demeter Lajossal. Az 1945-1948 közti kutatások tekintetében új, a Kolozsváron kívüli magyar lakta területeket is bemutató forrásbázist biztosít a korabeli Népi Egység c. lap annotált bibliográfiája.

+ Szintén egy újabb kutatás elindítását jelenti az 1940-1944 közti megyei szintű közigazgatás, közellátás vizsgálata. Erre a mintatanulmányt Sárándi Tamás készítette el Maros megyéből. A további három megyében ugyanilyen minta alapján szeretnénk a vizsgálatot elvégezni.

Egyéni kutatások:

Bárdi

Nándor

+ Határon túli, székelyföldi magyar periodikák digitalizálásának szervezése (válogatás, szállítás, hiánypótlások).

+ Bibliográfiai gyűjtőmunka a Székelyföldre, Erdélyre vonatkozó utóbbi három évtized helytörténeti irodalmából az Udvardy Frigyes készítette sajtókronológia és regionális helytörténeti összeállítások alapján. Eddig kb. 750 önálló kiadvány adatait rögzítettem és ezeket egészítettem ki.

+ A Székelyföldre vonatkozó kéziratos hagyatékok, nem publikált naplók, visszaemlékezések feltárása intézményi katalógusokból vagy azokat pótolva illetve helyi, magánszemélyeknél levő gyűjteményeket feltárva. Itt a cél részben a kéziratári illetve internetes hozzáférés biztosítása, másrészt egy településekhez, kistrégiókhoz kapcsolt 20. századi forráskataszter létrehozása.

+ Anyaggyűjtés és forrásfeltárás a székelyföldi nemzetiesítő hálózatok és intézmények működtetőinek összehasonlító életpálya történetéhez. (Árva József, Bánai János, Csutak Vilmos, Domokos Pál Péter, Haáz Rezső, Haszmann Pál, Incze László, Jancsó Benedek, János Pál, Molnár István, Sylvester Lajos, Székely Géza, Székely Zoltán, Vámszer Géza valamint a Brassói Lapok Lássuk... két vh közti szociográfiai riport rovatának feltárása.)

+ Oral history életút interjúvázlatok kidolgozása és egy kb. 100 fős személyi javaslatlista összeállítása (intézményi, szakmai, közösségsszervező körök). Az eddig meglévő életútinterjúk feltárása, katalógizálása és gépettetésének megszervezése. Fókuszcsoporthoz interjúk elkészítése (7 településen). A nyolcvanas években készült életút interjúk digitalizálása, gépettetése (Molnár Gusztáv anyagai 68 óra). A két világháború közti székelyföldi közművelődési mozgalmak kutatása a helyi és az erdélyi sajtóban. Közművelődési és historiográfiai tanulmány készítése. Naplók és hagyatékok rendezése (Gazda József, Beke György, Székely Géza).

- + Szerkesztői munkák a program támogatásával megjelenő kötetekben. A Hullóidő kötet elhúzódo megjelenése lényegében a székelyföldi újabb kutatások és megnyílt lehetőségek miatt késik.
- + A beszámoló leadásáig nem készült el a kérdőíves kutatás feldolgozása csak a gyorsjelentés. Ezt még ebben az évben pótolni fogom.

Filep

Tamás

Gusztáv

- + A programban a XX. századi két meghatározó székelyföldi író-újságírója, közéleti személyisége munkásságát dolgozta föl (Kacsó Sándor, Szabó Gyula).
- + Kacsó Sándor és Szenczei László életmű válogatást állított össze.
- + A székelyföldi irodalmi, művelődési személyiségek munkásságáról két tanulmánykötetet állított össze.

Márton János

- + Szakirodalmi összefoglalót készített az 1990 utáni székelyföldi survey kutatásokról
- + Megszervezte és vezette a kérdőíves vizsgálatot és elkészítette a kutatási eredmények gyorsjelentését.

Nagy Pál

- + A feltárt forrásokból meghatározható a cigány népesség 19-20. századi hozzávetőleges száma, illetve nagyságrendje és aránya, továbbá a 18. századhoz hasonlóan pontosíthatók voltak a törvényhatóságokra vonatkozó adatok, a területi megoszlás. (1890: 11-15 ezer fő, 2,1-5,2%)
- + A Székelyföldön rendkívül fontos kutatási kérdés a szegregátumok, cigánytelepek keletkezése, sajátosságai. Az erdélyi városok egy részében a középkor vagy a korai újkor óta léteznek szegregátumok (Brassó, Nagyszeben, Kolozsvár, Marosvásárhely). Ezek a városokon belül áthelyeződtek, újak keletkeztek és különösen a 19. századtól összekeveredett bennük cigány és nemcigány népesség. A Székelyföld jellemző tendenciája e tekintetben a korábban cigányvárosnak nevezett szegregátumok kialakulása, illetve a napjainkban létező, speciális névvel illetett nyomortelepek. A cigányváros nem volt cigány etnikai gettó, hanem a legalsó társadalmi rétegek gyűjtőhelye. Az említett problémával szorosan összefügg az együttélés kérdése. Ebből a szempontból Nagy kutatásai elsősorban a 18. századra hoztak eredményeket. Ebből az a tanulság vonható le, hogy a Székelyföldön a székelyek és a cigányok közötti, sok helyen drasztikussá durvult kapcsolat nem történeti fátum. A 18. században még döntően befogadásról beszélhetünk Székelyföldön is. A befogadás fő módozata a pusztatelkek megosztása és cigányoknak juttatása volt, ami néhány helyen elvezetett oda, hogy cigányok telkes jobbággyá váltak és parasztosodtak. A befogadás ott volt nehezebb, ahol a székelyek szabadságaik elvesztésével, maguk foglalták el azokat a kézműves pozíciókat, amelyeket máshol a cigányok.
- + A témában 2023 májusában védte meg doktori dolgozatát.

Nagy Botond

- + Két kötetes monográfiát adott közre Háromszék megye dualizmus kori gazdasági viszonyairól.
- + Adatgyűjtés és feldolgozás a székelyföldi köztelherviselés, középszintű igazgatás, községi háztartás és közszolgáltatások és közszolgáltatások állami támogatásának egymáshoz való viszonyának érdekében.
- + A marosvásárhelyi, illetve a csíkszeredai levéltárakban a járvány miatt nem tudott kutatni. A Háromszék vármegye irat együttesben olyan forrásadatokat kutatott, amelyek alapján összeállítható egy teljes, a további székely vármegyékre is alkalmazható, törvényhatósági és községi háztartások vizsgálatára alkalmazható vázlat, illetve korszakolás. A 2019-ben folytatott kutatások, illetve fentiekben vázoltak alapján összeállt Háromszékre, az 1880–1914 közötti időszakra vonatkozó, számszerű adatokat tartalmazó adatbázis, amelyben minden egyes község éves bevételei és kiadásai szerepelnek költségterv és számadás szerint. Csík, Maros-Torda és Udvarhely vármegyék esetében az adatbázis csupán az 1880-as évek végéig megy

el. Nagy Botond: Háromszék vármegye községi költségvetési kimutatásai 1877-1914 között
https://file.tk.mta.hu/index.php/apps/onlyoffice/6086373?filePath=%2FNKFI128848%2FNagy_Botond_H%C3%A1romsz%C3%A9k_TvhB_KH_1877_1914_001_K.xlsx

Sárándi Tamás

- + PhD dolgozatot és monográfiát készített az észak-erdélyi magyar kormányzati nemzetiségpolitikáról. 1868-tól taglalta az erdélyi nemzetiségi oktatási, közigazgatási, egyházügyi viszonyokat. Egy teljesen új értelmezését adta az „ötven hónap” nemzetiségpolitikájának.
- + A már elkezdett székelyföldi közigazgatás projektben feldolgozta a marosvásárhelyi és a maros-megyei vonatkozásokat. Ebben a közellátást, a közteherviselést és a tisztviselőkérdést állította a középpontba.